

ΣΥΜΜΙΚΤΑ

— **Ἡ Πρόρρησις τοῦ Ἀνδριτζοπούλου.** Ἐν δυασι τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργίου Σωτηριάδου ἐκδοθεισῶν ἐκ Μοκίστης τῆς Αἰτωλίας βυζαντιακῶν ἐπιγραφῶν γίνεται μνεία τοῦ Μιχαῆλ Ζωριανοῦ καὶ τῶν Ἀνδριτζοπούλων. Ἐντεῦθεν δ' ὀρμώμενος ὁ κ. Σωτηριάδης ὀρθῶς συνεπλήρωσεν εἰς Ἀ[νδρι]τζοπουλῶνυμος τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ μνημονευομένου ἐν τρίτῃ τινὶ αἰτωλικῇ ἐπιγραφῇ (Ἴδε Ἐπετηρίδα Παρνασσῶ ἔτ. Ζ' (1903) σ. 212 κ. ἐ.), ἣν πρὸ αὐτοῦ εἶχεν ἐκδώσει ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος Bazin (*Archives des missions scientifiques*. Σειρᾶς Β' Τόμ. Α' (1864) σ. 369). Πρὸς ἀποδείξιν δὲ τοῦ ὅτι ὁ Ζωριανὸς καὶ ὁ Ἀνδριτζόπουλος δὲν ἦσαν ἀσχέτοι πρὸς ἀλλήλους, ὀρθῶς ὁ κ. Σωτηριάδης ἐποίησατο μνείαν τῆς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς βυζαντιακῆς λογοτεχνίας τοῦ κ. Krumbacher (σ. 628. Ἑλλ. μεταφράσεως Γ. Σωτηριάδου Τόμ. Β' σ. 446) μνημονευομένης Προρρήσεως τοῦ Ἀνδριτζοπούλου πρὸς τὸν Ζωριανὸν τῆς περιεχομένης ἐν τῷ Παρισιακῷ κώδικι 2661. Περαιτέρω δ' ἤγαγον ἐγὼ τὴν περὶ τοῦ Ζωριανοῦ μελέτην γράψας τὸ Πρόχειρον σημείωμα περὶ Μιχαῆλ Ζωριανοῦ (ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσῶ ἔτ. Ζ' (1903) σ. 216 κ. ἐ.) καὶ τὸ ἄρθρον Μιχαῆλ Ζωριανὸς καὶ ὁ ὑπ' ἀρ. 29 Βαροκκικὸς κώδιξ (αὐτόθι ἔτ. Η' (1904) σ. 63 κ. ἐ.). Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῶν περὶ Ἀνδριτζοπούλου καὶ Ζωριανοῦ γραφέντων ἐκδίδω ἐνταῦθα τὴν εἰρημένην Πρόρρησιν. Ὁ περιέχων ταύτην ὑπ' ἀρ. 2661 κώδιξ τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Δημητρίου, τοῦ ἐπικαλουμένου Φιλομάτη, ὡς ἐξάγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ κώδικος, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶχε παρατηρήσει ὁ κ. Omont, τῇ 15' Δεκεμβρίου 1864, ἀρα τῷ 1364, οὐχὶ δὲ τῷ 1365, καθ' ἃ ἐσημείωσεν ὁ κ. Omont (*Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale* Τόμ. Γ' σ. 21) καὶ τούτῳ ἐπόμενος ὁ κ. Krumbacher (ἐνθ' ἀν.). Περιλαμβάνεται δ' ἡ Πρόρρησις ἐν φ. 208^a - 209^a τοῦ κώδικος. ἐπιγραφομένη « Πρόρρησις τοῦ ἀγιωτά-

του Ἀνδριτζοπούλου πρὸς τὸν Ζωριάνον κύρ Μιχαήλ». Ὅτι δ' ὁ Ἀνδριτζόπουλος οὗτος εἶνε ὁ Κοσμᾶς τῆς αἰτωλικῆς ἐπιγραφῆς, πιθανώτατον καθίσταται καὶ ἐκ τοῦ ἐπωνύμου ἀγιωτάτου, ὅπερ προσηρμόζεται εἰς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς μοναχοῦ ἢ ἱερέως, κτίσαντος ἐκ βάθρων καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀρχαγγέλων, εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ αἰτωλικὸς λίθος. Βλέποντες δ' ἄλλως αὐτὸν γραφόμενον ἐν τῷ Παρισιακῷ κώδικι Ζωριάνον καὶ οὐχὶ Ζωριανόν, καθ' ἃ φέρεται παρὰ τῷ κ. Krumbacher, καὶ παρατηροῦντες, ὅτι οὕτω τονίζεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 29 Βαροκκικῷ κώδικι τῆς Βοδληιανῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ὁξωνίου (Ἴδε Ἐπιτηρίδα Παρνασσοῦ Ἐτ. Ζ' σ. 218), ἀδυστάκτως οὕτω πρέπει νὰ τονίσωμεν τὸ ὄνομα, καλοῦντες τὸν ἄνδρα Ζωριάνον καὶ οὐχὶ Ζωριανόν. Τρανῆ δὲ τοῦ τονισμοῦ τούτου ἀποδείξεις εἶνε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ζωριάνου, χωρίου ἐν τῷ δήμῳ Κροκυλίου, ταπσομένου μὲν νῦν εἰς τὴν Δωριδα, ἀλλ' ἀνήκοντος εἰς τὴν ἀρχαίαν χώραν τῶν Αἰτωλῶν Ὀφιονέων, καθ' ἃ θελεῖ ἀποδείξει ὁ κ. Σωτηριάδης. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τῶν Ἀνδριτζοπούλων σώζεται ἀκόμη ἐν τῷ Ζωριάνου.

Ἐχει δὲ ἡ Πρόρρησις τοῦ Ἀνδριτζοπούλου ὡδε·

Περὶ τῶν Ῥωμαίων βούλομαι σε γινώσκειν, ὅπερ οὐκ ἐστὶ δυνατόν ἐκ τῶν ἄλλων μαθεῖν· ὁ σταυρὸς ἔχει εἰς ψῆφον χίλια διακόσια ἑβδομήκοντα¹ καὶ ἐν, ἅπερ ἐπληρώθησαν ἀπὸ τοῦ δεσπότητος ἡμῶν Χριστοῦ ἕως τοῦ Παλαιολόγου· λοιπὸν ἕως τότε ἐσώζετο ἡ ἐκκλησία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ βασιλεία. Ἐπεὶ γοῦν ὁ ἀριθμὸς τοῦ σταυροῦ ἐπληρώθη, ὅστις ἐστὶ σκῆπτρον καὶ ῥάβδος καὶ ὄπλον πάντων τῶν εὐσεβῶν κατὰ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν ἰχθρῶν, οὐκ ἔτι ἐλπὶς ἐστὶν² ἀνακαινισθῆναι τὸ τῶν Ῥωμαίων σκῆπτρον· καταλυομένου δὲ τούτου καὶ ἡ τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσία γενήσεται. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος βεβαιοῖ λέγων Ὅταν τὸ κατέχον ἐκ μέσου γένηται· κατέχον δὲ λέγει τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν· τότε ἡ τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσία γενήσεται, καὶ τότε τὸν Ἀντίχριστον παραγενέσθαι. Σωζομένης γὰρ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας τῶν εὐσεβῶν, ὁ διάβολος οὐκ ἐλεύσεται, ἀλλὰ παραχωρήσει θεοῦ, διότι ἡ καθολικὴ συντέλεια πλησιάζει, παρέρχεται πρῶτον μὲν ἡ ἐκκλησία τῶν εὐσεβῶν, κατὰ τὸν σταυροῦ ἀριθμὸν, παρέρχεται δὲ καὶ ἡ βασιλεία. Παρέρχονται δὲ κατὰ με-

1. Ἐν τῷ κώδικι ἑβδομήκοντα 2. ἐλπὶς ἐστὶν

κρόν· οὐ γὰρ ἐξάπινα παρελεύσονται, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον¹, ὡς περ γέγονε καὶ ὁ κατακλυσμός ἐπὶ τοῦ Νώε κατ' ὀλίγον καὶ οὐκ ἐξάπινα διὰ τὴν κατ' ὀλίγον ἔλευσιν τῆς ὀργῆς, τὴν ἐπιστροφήν ἡμῖν πραγματευομένου² τοῦ θεοῦ. Ἐπεὶ γοῦν τέλος ἔχει ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ βασιλεία, ὡς τοῦ διαβόλου ἤδη παραλαμβάνοντος, πῶς Ῥωμαῖοι τροπαιοχῆσουσι, πῶς ὑπεραυξηθήσονται³, τῆς δυναστείας αὐτῶν ἤδη παρερχομένης κατὰ μικρόν, ὡς διδύλωται; Οὐδὲ γὰρ δυνατόν, τῆς ἡμέρας παρερχομένης, τὸ φῶς ἐπιειρθεῖσθαι⁴. Εἰ δ' ἴσως⁵ τὴν τῶν ἰθῶν ἐξουσίαν καὶ τὸν πληθυσμὸν καθορῶν ἀπιστεῖς τοῖς λεγομένοις, οὐ μέλει τῷ θεῷ τοσοῦτον περὶ αὐτῶν⁶, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν καὶ νόμον παραδεξαμένων εἰς διαταγὰς ἀγγέλων καὶ μὴ φυλαξάντων. Εἰ δὲ καὶ ὀλίγον ἰσχύσουσιν⁷, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀποπεσοῦνται, καὶ εἰς τελείαν ἀπώλειαν κατκνήσουσι. Καὶ ταῦτα οὕτως καὶ οὐκ ἄλλως γενήσονται, εἰ γε ἐληλυθέναί τὸν Ἀντίχριστον, ὡς αἱ γραφαί, προσδοκῶμεν, προμηνύοντες τὴν ἄδικον καὶ τυραννικὴν τοῦ διαβόλου δυναστείαν. Ὡς γὰρ, Χριστοῦ ἐρχομένου, ἀγαθοὶ ὑπηρεταὶ καὶ προφῆται ἦλθον, ὡς ὁ Πρόδρομος καὶ οἱ λοιποὶ, οὕτω καὶ⁸ τοῦ Ἀντιχρίστου ἀναγκαῖον ἀπηνεῖς καὶ λυμειῶνας⁹ αὐτοῦ προπορεύεσθαι καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κυριεῦσαι ψυχῶν· καὶ ταῦτο δῆλον πεφυκός¹⁰ ἤδη πλείονος ζητήσεως οὐκ ἐπιδέεται¹¹. Καὶ προσκυνῶ τὸ μεγαλειόν¹² σου.

— **Ἰωάννης Σερβόπουλος**, Ἕλληνας στηλοκόπας. Εἰς τοὺς Ἕλληνας στηλοκόπας τοὺς διασώσαντας ἐν κώδιξιν ἀντιγραφείσας ἀρχαίας ἐπιγραφάς, περὶ ὧν ἴδε τὰ ἐμὰ Σημειώματα περὶ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἐν μεσαιωνικοῖς κώδιξι (Νέου Ἑλληνομνήμωνος Τόμ. Α' σ. 257 κ.έ. 385 κ.έ. Τόμ. Β' σ. 29 κ.έ.), προσθίτεός ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Σερβόπουλος. Ἐν κώδιξι ὑπ' αὐτοῦ γραφέντι τῷ 1494 ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἀγγλίαν ἀδβατία τοῦ Ῥαδὶγκ καὶ περιέχοντι Θεοδώρου Γαζῆ γραμματικῆς εἰσαγωγῆς τῶν εἰς τέσσαρα τὸ πρῶτον καὶ Ἰσοκράτους τοὺς λόγους πρὸς Δημόνικον καὶ πρὸς Νικοκλέα, ὁ Ἰωάννης Σερβόπουλος ἐξέγραψεν ἐν τέλει τῶν τοῦ Γαζῆ τὴν γνωστὴν ἀθηναϊκὴν ἐπιγραφὴν Ἀντωνία ἢ καὶ

1. (καὶ κατωτέρω πάντοτε) ὀλίγον 2. πραγματευομένου 3. ὑπεραυξηθήσονται 4. ἐπιειρθεῖσθαι 5. ἴσως 6. αὐτῶν 7. ἰσχύσουσι 8. καὶ οἱ 9. λυμειῶνας, 10. πεφυκός 11. ἐπιδέεται 12. μεγαλειον

Σωκρατικὴ κτλ., περὶ ἧς ἴδε Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Α' σ. 398 κ.έ., σ. 402. Ἀπόκειται δὲ ὁ κώδιξ οὗτος ἐν τῷ New College τοῦ Ὁξωνίου, φέρων ἀριθμὸν CCLIV (*Coxe Catalogus codicum manuscriptorum Collegii Novi*. Ἐν Ὁξωνίῳ 1852 σ. 91). Εἶνε δὲ καὶ ἄλλως γνωστός ὁ Ἰωάννης Σερβόπουλος ὡς βιβλιογράφος κωδίκων γραφέντων ἐν Ἀγγλίᾳ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1495 καὶ 1500 καὶ πωζομένων ἐν τοῖς κολλεγίοις τοῦ Ὁξωνίου New College καὶ Corpus Christi College, οὓς ἐσημείωσεν ἤδη ὁ Gardthausen (*Griechische Palaographie* σ. 327). Ἀλλὰ παρέλειπεν οὗτος τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνωτέρω κώδικα, γραφέντα, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐν ἔτος πρότερον, ἦτοι τῷ 1494.

— **Στίχοι εἰς Μαρίαν τὴν Αἴγυπτίαν.** Ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ Β' Τόμου τῆς ἐμῆς μεταφράσεως τῆς τοῦ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου Ἱστορίας τῆς πολέως Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ ἐξέδωκα διάφορα ἀνεκδοτα κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὰς μεσαιωνικὰς Ἀθήνας, ἐξεδόθησαν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ Στίχοι τοῦ Ἀθηνῶν εἰς τὴν ὄσιαν Μαρίαν τὴν Αἴγυπτίαν, ληφθέντες ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 458 (Βλαδιμήρου ἀρ. 437) κώδικος τῆς ἐν Μόσχᾳ συνοδικῆς βιβλιοθήκης. Καὶ προσέγραψα μὲν εἰκότως τὸ ἐπίγραμμα ἐκεῖνο εἰς τὸν γνωστότατον καὶ λογιώτατον τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μητροπολιτῶν τῶν Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτον, ἀλλὰ δὲν εἶχον παρατηρήσει, ὅτι οἱ αὐτοὶ στίχοι φέρονται μεταξὺ τῶν τοῦ Μανουὴλ Φιλῆ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Em. Miller (*Manuelis Philae Carmina*. Ἐν Παρισίοις 1855 σ. 439) μετὰ μικρῶν μόνον διαφορῶν, ὡς δεικνύει ἡ ἐνταῦθα παράθεσις.

Τοῦ Ἀθηνῶν.

Ἔχει τι πάχος καὶ τὸ σῶμα, ζωγράφει,
πρὸς τὸ σκιῶδες σῶμα τῆς Αἴγυπτίας.
Ταύτην πρὸς ἐμφάνειαν εἰ γράφειν θέλεις,
ἀφείς τὸ σῶμα γράφει πρὸς αὐλίαν.
Εἰ δ' οὐκ ἔχεις πῶς, τῆς τέχνης ἠττω-
μένης,
τὴν ζωσαν ὡς αὐλον ὄλη μὴ γράφει.

Τοῦ Φιλῆ.

Ἔχει πάχος τι καὶ τὸ χρώμα, ζωγράφει,
πρὸς τὸ σκιῶδες σῶμα τῆς Αἴγυπτίας.
Εἰ γοῦν πρὸς ἐμφάνειαν ταύτην ἐγγράφεις,
ἀφείς τὸ χρώμα γράφει πρὸς αὐλίαν.
Εἰ δ' οὐκ ἐφικτὸν τῇ τέχνῃ οὕτω γράφειν,
τὴν ζωσαν ὡς αὐλον ὄλη μὴ γράφει.

Ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι, περιλαμβανόμενοι ἐν τῷ Λαυρεντιακῷ κώδικι Plut. XXXII ἀρ. 19 καὶ ἐν τῷ Παρισιακῷ 1630, ἀποτελοῦσιν, ὡς ἐξεδόθησαν παρὰ τῷ Miller, μέρος ἐνὸς μεγαλειτέρου ἐπιγράμματος. Ἀλλὰ τοῦτο σύγκειται ἐκ τεσσάρων ἐπιγραμ-

μάτων, τὴν αὐτὴν μὲν ἔχοντων ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἀνεξαρτήτων ἀλλήλων, ὧν ἔν εἶνε τὸ περὶ οὐ ἔνταῦθα ὁ λόγος. Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι, ἔχοντες ἰδίαν ὑπόθεσιν, φέρουσιν ἐν τῷ Ἑσκουριαλεῖ κώδικι X - IV - 20 ἰδίαν ἐπιγραφὴν τοῦ Προδρόμου εἰς τὴν ὁσίαν Μαρίαν. Ἡ δὲ μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Φιλῆν προσγεγραμμένων ἐπιγραμμάτων ἀπόδοσις τοῦ περὶ οὐ ἡμῖν ὁ λόγος οὐδαμῶς βεβαίαν καθιστάνει τὴν πατρότητα τοῦ Φιλῆ. Οὐ μόνον πολλάκις ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς κώδικεσιν ἔχομεν τοιαῦτα ψευδεπιγραφα, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκδόσει τοῦ Miller συνεξεδόθησαν ἐκ τῶν κώδικων τῶν περιεχόντων τὰ ποιήματα τοῦ Φιλῆ ἐπιγράμματα ἄλλων συγγραφέων, οἷον ἐν Τόμῳ Β' σ. 372 τοῦ Βουλγαρίας Γρηγορίου καὶ ἐν σ. 373 τοῦ Μαξίμου Ὀλοβώλου. Κατὰ ταῦτα πιθανωτάτη εἶνε ἢ κατὰ τὸν κώδικα τῆς Μόσχας εἰς τὸν Ἀθηνῶν (Μιχαὴλ Ἀκομινάτου) ἀπόδοσις τοῦ ἐπιγράμματος οὐδόλως δ' ἀπίθανον, ὅτι ὁ μεταγενέστερος αὐτοῦ Φιλῆς συμπεριέλαβε τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀκομινάτου μετὰ τινῶν μικρῶν μεταβολῶν εἰς τὰ ἴδια, ἂν μὴ τοῦτο ἔπραξαν οἱ βιβλιογράφοι οἱ ἀντιγράψαντες τὰ ποιήματα τοῦ Φιλῆ.

Ὡς πρόσθετος δ' ἀπόδειξις τοῦ ἐμοῦ ἰσχυρισμοῦ χρησιμεύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ κώδιξ τῆς Μόσχας ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ 185⁶ μετὰ τοὺς Στίχους τοῦ Ἀκομινάτου εἰς Μαρίαν τὴν Αἴγυπτίαν περιλαμβάνει καὶ δύο ἕτερα ἐπιγράμματα εἰς τὴν αὐτὴν, ἐν τοῦ Εὐθυμίου Τορνίκη καὶ ἐν τοῦ Φιλῆ, ὧν ἀντίγραφον ἔστειλέ μοι προθύμως ἐπὶ τῇ ἐμῇ αἰτήσει τῇ 26 Μαΐου 1902 ὁ διευθυντὴς τῆς Συνοδικῆς βιβλιοθήκης κ. Ν. Πορροφ. Καὶ τὸ μὲν τοῦ Τορνίκη, τοῦ γνωστοῦ φίλου καὶ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Ἀκομινάτου, ἔχει ὡδε

Τοῦ Τορνίκη κυροῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν αὐτὴν.

Χρῶμασι λεπτοῖς, εἰ δυνατόν, ζωγράφε,
σκιὰν μόνον σκιάζε τὴν Αἴγυπτίαν.

Ὅρω γὰρ ἄρτι καὶ σκιὰν κρατουμένην.

Εἰ δ' ἑλκύη (γρ. ἑλκύει) τέχνη σε πρὸς τὴν εἰκόνα,

πρόσχες τὸ λοιπὸν· ἀκριβῶς μόνον τύπου

ὄστοῦν πρὸς ὄστοῦν, ὕμένα πρὸς ὕμένα·

σαρκὸς δὲ παχύτητα μηδὲλως γράφε,

μὴ ψευδογραφῶν τῆς ἀληθείας πάσης.

Τὸ δ' ἐπίγραμμα τοῦ Φιλῆ εἶνε τὸδε·

Τοῦ Φιλῆ εἰς τὴν αὐτὴν.

Σκιὰν σκιᾶς ἔγραψας, ὦ χεῖρ ζωγράφου.

Σκιά γὰρ ἦν τὸ σῶμα τῆς Αἰγυπτίας,

ἢ μᾶλλον, ὡς ἂν ἀκριβῶσω τὸν λόγον,

ἀπο σκιᾶς ἔγραψας ὕλικόν πάχος.

Οὐκ ἔστιν ἡχώ τῇ φθορᾷ τῇ τῶν λόγων,

οὗς γλώσσα λαλεῖ τῆς σοφῆς Αἰγυπτίας.

Τὰ γὰρ ἀμυδρὰ ρεῖθρα τῶν ἐπταισμένων

ἄνευ τύπου ρέουσιν ἐνταῦθα, ξένε.

Καὶ φέρεται μὲν ὡς ἐνιαῖον τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο ἐν τῷ κώδικι τῆς Μόσχας· ἀλλὰ νομίζω, ὅτι καὶ τοῦτο πρέπει νὰ χωρίσωμεν εἰς δύο ἴδια τετράστιχα ἐπιγράμματα. Καὶ τὸ μὲν δεύτερον τετράστιχον εἶνε ὅλως νέον, οἱ δὲ τέσσαρες πρῶτοι στίχοι ἀπαντῶσι δις ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Miller, τὸ μὲν πρῶτον ἐν Τόμῳ Β' σ. 36 κατὰ τὸν ἐσκουριάλειον κώδικα ἀπαρλλάκτως ὡς καὶ ἐν τῷ τῆς Μόσχας, τὸ δὲ δεύτερον ἐν τῷ αὐτῷ Τόμῳ σ. 439, μεταβεβλημένους ἔχοντες τοὺς δύο τελευταίους στίχους ὧδε·

λεπτυνθὲν ὡς ἄυλον ἐξ ἀσιτίας.

Καὶ θαῦμα λοιπὸν πῶς σκιὰν σκιᾶς γράφεις.

— Ἐπιστολαὶ Ἡλία Δόξα, Ἰωάννου καὶ Νικολάου Χαλκοκονδύλη καὶ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἐν τῷ κώδικι ὑπ' ἀρ. 890 τοῦ Supplement Grec τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων περιλαμβάνονται εἴκοσι διάφοροι ἐπιστολαὶ Ἑλλήνων γεγραμμέναι κατὰ τὰ ἔτη 1729 - 1736 καὶ ad iter Fourmontianum spectantes. Ἀναφέρονται δὴ εἰς τὰς σχέσεις τοῦ κατ' ἐκείνα τὰ ἔτη περιδύσαντος τὴν Ἑλλάδα Γάλλου ἀρχαιοδίφου Fourmont. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσιν ἐξ γεγραμμέναι τῷ 1730 ὑπὸ τοῦ Ἡλία Δόξα, Σπαρτιάτου—. Ὁ αὐτὸς κώδιξ περιλαμβάνει ἐν φ. 39 ἐπιστολὴν ἐξ Ἀθηνῶν, γραφείσαν τὸν Ἰούλιον 1750 πρὸς τὸν Γάλλον Linguet ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Χαλκοκονδύλη καὶ Νικολάου Χαλκοκονδύλη, ὧν φέρει τὰς ὑπογραφάς. Ἦτο δὲ οὗτος ὁ Linguet πιθανῶς ὁ πατὴρ

τοῦ ἐκ Ῥήμων τῆς Γαλλίας περιώνυμου δικηγόρου, νομικοῦ συγγραφέως καὶ δημοσιογράφου, εἰς ὃν ἡ δραμύτης τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένης πολιτικῆς ἐφημερίδος ἐπήγαγε τὴν ἐκ Γαλλίας φυγὴν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ τέλος τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τῷ 1794. Ἐπιστελλόντες δὲ πρὸς τὸν πατέρ' αὐτοῦ ἢ ἀπλῶς ὁμώνυμον Linguet οἱ Χαλκοκονδυλαῖοι τῷ 1730, ἔγραψαν, ὅτι οὗτος, ἀποδηήσας εἰς Ἀθήνας καὶ ἰερευῶν, ἀν διασώζονται ἀπόγονοι τοῦ οἴκου Χαλκοκονδυλῆ, εἶχεν ἐπισκεφθῆ τῷ 1729 τὸ ἐργαστήριον αὐτῶν. Ἀναφερόμενοι δ' εἰς τὸ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην ἐπιδειχθὲν ἐνδιαφέρον τοῦ Linguet, αἰτούνται παρ' αὐτοῦ βοήθειαν καὶ προστασίαν, ἅτ' εὐρισκόμενοι ἐν ἐνδείᾳ. — Ἐν τῷ αὐτῷ τέλους κώδικι ἐν φ. 42^a περιέχονται δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀλῆ πασσα, γραφεῖσαι πρὸς τὸν Πουκεβίλ τῷ 1811 καὶ 1815, ἀνευ σημασίας. Τὸ μόνον ἄξιον λόγου τῆς ἐτέρας αὐτῶν (ἀρ. 23) εἶνε, ὅτι φέρει ἐπικεκαυμένην τὴν σφραγίδα τοῦ Ἀλῆ.

— **Ἐπίγραμμα Μαξίμου τοῦ μοναχοῦ εἰς τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουήλ.** Ἐν τῷ κώδικι Ν 231 sup. τῆς ἐν Μεδιολάνῳ Ἀμβροσιακῆς βιβλιοθήκης, γεγραμμένῳ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, περιέχεται ἐν φ. 12^b τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα.

Μανουήλ τῷ μεγάλῳ ῥήτορι καὶ φιλοσόφῳ Μάξιμος ὁ μοναχός.

Ῥητῆρος μεγάλου τὰ μυρίπνοα ἄσματα ταῦτα

Μοισῶν¹ καὶ Χαρίτων ἔκγονα καὶ σοφίης.

Μοῖσαι ἐμμελίην γὰρ, ἀτὰρ Χάριτες πολυούλβοι
εὐεπίην, πειθῶ τῷδ' ἔπορε σοφίη.

Μὴ μῆκος δ' ὄνειρ ἐπιδίξω, ἀλλ' ἐνὶ τυτθοῖς
γράμμασι τὰν αὐτοῦ θαύμασον ἠνορέην.

Εἰ δ' ὀπόθεν καὶ ὅπως κικλήσκατο, τῷ δὲ Μανουήλ
οὔνομ', ἀτὰρ πάτερη Ἴσθμιάς ἐστί² πόλις.

Καὶ ὁ μὲν εἰς ὃν ἀπευθύνεται τὸ ἐπίγραμμα εἶνε ὁ γνωστότατος μέγας ῥήτωρ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Μανουήλ ὁ Κορίνθιος ἢ Πελοποννήσιος ἄλλως λεγόμενος, συγγραφεὺς πολλῶν ἀκολουθιῶν καὶ διαφόρων θεολογικῶν ἔργων (Ἴδε Σάθα Νεοελληνικὴ φιλολογία σ. 123 κ. ἑ. Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου Πρὸςθῆκαι καὶ διορθώσεις

1. Ἐν τῷ κώδικι Μοισῶν

2. Ἴσθμιάς ἐστί

εἰς τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κ. Σάθα σ. 7 καὶ 10. Τοῦ αὐτοῦ Ἐπανόρθωσις σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα σ. 16. Τοῦ αὐτοῦ Ὁρθόδοξος Ἑλλάς σ. 122. Σπυρ. Π. Λάμπρου Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων Τόμ. Β' σ. 534). Δυσκολώτερον δὲ εἶνε νὰ ὀρισθῇ τίς ὁ γράψας τὸ ἐπίγραμμα Μάξιμος ὁ μοναχός. Καὶ ἐπέρχεται μὲν ἡμῖν κατὰ νοῦν εὐθὺς πρῶτον ὁ ὁμώνυμος μοναχὸς ὁ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ἀναβιβασθεὶς τῷ 1491 ὡς Μάξιμος Δ' καὶ πατριαρχεύσας μέχρι τοῦ 1497. Μετὰ τοῦτου εὐρίσκειτο ἀληθῶς εἰς ἀρίστας σχέσεις Μανουὴλ ὁ Πελοποννήσιος, ὅστις καὶ Μονωδίων ἐγραψεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, σωζομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 512 κώδικι τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς Ἰθῆρων (Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων Τόμ. Β' σ. 161). Ἄλλὰ δὲν ἦτο ὁμοῦς ῥήτωρ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὁ Μανουὴλ πρὸ τοῦ 1505, ἀλλὰ μόνον μέγας ἐκκλησιάρχης. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Μανουὴλ ὑπὸ τὴν ιδιότητα μεγάλου ῥήτορος ἔγινε κυρίως γνωστός, ὁ ἐν τῷ Ἀμβροσιακῷ κώδικι ἀντιγράψας τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα τὸ ἐπίγραμμα, ἐπωνόμασεν αὐτὸν προληπτικῶς μέγαν ῥήτορα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ αὐτοῦ. Ἄλλὰ τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ εἴχῃ τι τὸ βεβιασμένον. Διὰ τοῦτο εἶνε προτιμότερον εἰς ἄλλον Μάξιμον μοναχὸν ἐκ τῶν συγχρόνων νὰ προσγράψωμεν τὸ ἐπίγραμμα. Τοιοῦτος δὲ εἶνε ὁ ἐξ Ἄρτης λόγιος Μάξιμος ὁ Ἀγιορείτης ὁ ἐκ τοῦ Ἄθω ἐπὶ τῇ προσκλήσει τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας Βασιλείου τοῦ Ἰβάνοβιτς μεταβὰς εἰς Μόσχαν τῷ 1518 καὶ διακριθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτοῦ. Τὸ ἐπίγραμμα δὲ τοῦτο προετάσαστο πιθανῶς τινος τῶν συγγραφέων τοῦ μεγάλου ῥήτορος Μανουὴλ.

— **Τὸ Χριστὸς ἀνέστη ἀλθανιστέ.** Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. Β 112 sup. κώδικι τῆς Ἀμβροσιακῆς βιβλιοθήκης Μεδιολάνου, ἐν τῇ προσθίᾳ ὄψει τοῦ προσθέτου φύλλου 63, γεγραμμένου τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα, φέρονται τὰ ἐξῆς: Τὸ Χς (=Χριστὸς) ἀνέστι ἀρβανεΐτικον: — Χριστὸς ἀνέστι ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θανάτ[ον]. Καὶ ἡ μὲν συνέχεια τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου εὐρηται ἐν τῇ κάτω ᾠξ τῆς σελίδος· πατήσας καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζῶν ἡαρισάμ[ενος]. Μετὰ δὲ τὴν λέξιν θάνατον εἶνε γεγραμμένη ἀμείσως

ἐν συνεχείᾳ ἢ ἀλβανικῇ μετάφρασις, ἔχουσα ὡδε + Κρείστου οὐγγιάλ· σενδέκουτιτ· μόρτι ἐμόρτι [...] ἐσκέλε· ἀτάκι ἀνταβάρ· γγέλνα δουρά[...]· Ἐνεκεν ἀποκοπῆς τῆς ῶας κατὰ τὴν στάχωσιν τοῦ κώδικος ἐξέλιπον τὰ ἐν ἀγκύλαις συμπληρωθέντα καὶ τὰ ἐν τέλει τῆς ἀλβανικῆς μεταφράσεως λείποντα. Διὸ κάτωθεν τῶν λέξεων πατήσας — χαρισάμ[ενος] ἀναγινώσκονται τὰδε· ἀύπονται συλλαβὲς γης (= τρεῖς)

Τὸ εὐαγγέλιον τῆς μεγάλης Παρασκευῆς ἀλβανιστί. Ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι φ. 63^ε ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς·

+ Εὐαγγέλιον ἀρβανεϊτικὸν τῆς μεγάλης Παρασκευῆς.

+ Σοφία ὀρθή· ἀκούσομεν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.

Μετὰ δὲ τὰς ἑλληνικὰς ταύτας ἐπιγραφὰς ἔπεται ἡ ἀλβανικὴ μετάφρασις, ἣν ἀναγράφομεν ἐνταῦθα οἷα εὑρηται ἐν τῷ κώδικι κατὰ στίχους, στερουμένη τῶν πρώτων συλλαβῶν ἑκάστου στίχου ἕνεκα τῆς ἀποκοπῆς τῆς ῶας.

Πρεῖσιν Ματθέε οὐγγεῖλι ἀναγνόσμε·

+ Εὐαγγέλ (βραχυγραφικῶς) σὺν τῇ ἐπρόεμπτι ἔμαδε.

+ Εἰ μὲν ἔσερ καὶ ἔσερ, καὶ ἔστε με πρόεμπτε· οὐμπι

[...] λῶδι ἐπρίφτερι. ἐδὲ φαρισαῖοι· ἐθάνε πιλάτω

[...] ζῶτ εκουκ τοῦαμ σὲ ἄ εἶου πλὴν, ἐδέκουρ ἡσγγι

[...] ἀλ ἐθάσε πρετρεντίτ πηρίρεμει ὀ.ρδουρῶς

[...] ἀστουγγιέλσι ζῶτ· τοῦ μιλετεβάρι· μοσπί

[...] κε / εβήνει νάτε· αἰάτοῦ μαθηταῖ, ἐδιέδην

[...] ατὰ· πραθόν· λαούσι· σεοῦν γκρεσενδέκουρ·

[...] ἐεῖστιμα κ' / κισε πράπα· εκ' / κεισε παρα·

[...] πραθὰ πιλάτι· κ' / νικουσοδί· πρήνην μπει

[...] λε βαρενεσίε πάτ· σφραγεῖ συνεγγούρι· μετ

[...] γγειῖθη κουσοδίε : ~ σοῦμβιετι ζῶτι νοῦν ; ~

— Ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἐν τῇ νήσῳ Κῶ. Κατὰ τὴν βραχείαν μου ἐν Κῶ διαμονὴν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ εἰς τὴν νῆσον κατάπλου τῆς Μαργαρίτας, τοῦ ἐτέρου τῶν ἀτμοπλοίων, ἐφ' ὧν ἔπλεον οἱ σύναδροι τοῦ ἐν Ἀθήναις Α' Ἀρχαιολογικοῦ συνεδρίου, εἶδον τῇ 15 Ἀπριλίου 1905 τινὰ ὀλίγα χειρόγραφα, περισυλλεχθέντα ἐνζήλωσιν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου τῆς νήσου σεβασμιωτάτου κ. Κωνσταντίνου. Ἦσαν δὲ ταῦτα τέσσαρα· α') Κώδιξ τῆς μητροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1688

μέχρι τοῦ 1772 μετὰ πολλῶν ἐγγράφων ἰξίων μελέτης διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως τῆς νήσου β') "Ὁμοιος κώδιξ ἀπὸ τοῦ 1821· γ') Χειρόγραφον τῆς Λογικῆς τοῦ Βικεντίου Δαμωδοῦ, γεγραμμένον τὸν δέκατον ὀγδόον αἰῶνα· δ') Χειρόγραφον τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «**Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμινήτου Διδασκαλία καὶ ἐτέρων τινῶν συγγράμματα ὡς ἐν τῷ Πίνακι φαίνονται**». Καὶ τὰ μὲν πλείστα τῶν περιεχομένων ἦσαν ἔργα τοῦ Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμινήτου, τῶν δὲ λοιπῶν ἀξίον μνείας εἶνε κατὰ τὴν ἐν τῷ πίνακι περιγραφὴν «**Ἀλεξίου βασιλέως Τραπεζούντος τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ Χρυσόβουλλον ἐπικυρωτικὸν τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Σουμελαῆ, καὶ ἡ μετάφρασις αὐτοῦ εἰς κοινὴν διάλεκτον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Σεβαστοῦ**». Πράγματι δὲ εἰς τὸ πρωτότυπον ἔπεται ἐν τῷ κώδικι «**Μετάφρασις τοῦ παρόντος Χρυσόβουλλου λόγου εἰς κοινὴν διάλεκτον ὑπὸ Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμινήτου**». Προτάσσεται δὲ τοῦ πρωτοτύπου πραγματεία «**Περὶ Ἀλεξίου βασιλέως Τραπεζούντος τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ ἐκ τοῦ λόγου Ἰωσήφ μητροπολίτου Τραπεζούντος περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ μεγαλομάρτυρος Εὐγενίου τοῦ ἐκ Τραπεζούντος**» καταλαμβάνουσα ὀκτὼ τοῦ κώδικος σελίδας. Ἐν δὲ φύλλῳ τοῦ κώδικος, μείναντι ἀγράφῳ πρὸ τοῦ φύλλου, ἐν ᾧ ἀρχεται τὸ χρυσόβουλλον, ἐγράφησαν κατόπιν ταῦτα· «**Τὰ παρόντα ἦσαν ὀπισθεν τοῦ χρυσόβουλλου γεγραμμένα σποράδην ἄνωθεν ἕως κάτω**» «**Τὸ παρὸν σὺν θεῷ ἀγίῳ χρυσόβουλλον διωρίσθη καὶ ἐπεδόθη τῇ σεβασμῇ μονῇ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελαῆς κατὰ τὸν παρόντα Δεκέμβριον μῆνα τῆς γ' ἡμερᾶς Ἰνδικτιῶνος τοῦ ς' ἔτους 6893**». Ἐκ τούτων γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ ἀντιγράφος εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτὸ τὸ πρωτότυπον τοῦ χρυσόβουλλου τὸ φέρων τὴν ὑπογραφὴν τοῦ αὐτοκράτορος, οὐ ὀπισθεν ἦσαν ἀγεγραμμένα σποράδην ἄνωθεν ἕως κάτω» τὰ παρατιθέμενα «**τὸ παρὸν σὺν θεῷ ἀγίῳ χρυσόβουλλον**» κτλ. πλὴν βεβαίως τοῦ ἀραβικοῦ ἀριθμοῦ 6893, ὅστις προστεθῆ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἢ εἶχε προστεθῆ ἐν αὐτῷ τῷ πρωτοτύπῳ, ἀλλ' ἐν χρόνῳ μεταγενεστέρῳ. Εἶνε δὲ ἡ μνεία τοῦ σημειώματος τούτου πολλοῦ λόγου ἀξία. Καὶ δὴ μέχρι τοῦδ' ἐγινώσκομεν, καθ' ἃ παρατήρησα ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνομολογικῆς ἑταιρείας Τόμ. Α' σ. 115 κ. ἑ., ὅτι συνήθως ὀπισθεν τῶν χρυ-

σοβούλλων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεγράφοντο ἐπὶ τοῦ κολλήματος τῶν διαφόρων κομματίων τῆς ἀποτελούσης αὐτὰ περγαμνηῆς αἱ λέξεις Διὰ τοῦ μεγάλου λογοθέτου ἢ Διὰ τοῦ λογοθέτου τοῦ ὁρόμου μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ τοῦτο, ὅπως μὴ εἰσχωρήσῃ νοθεΐα δι' ἀντικαταστάσεώς τινος τῶν κολλῶν τῶν συναπαρτιζουσῶν τὰ ἐκ πλειόνων τῆς μιᾶς κόλλας ἀποτελούμενα ἐπὶ περγαμνηῆς χρυσοβούλλα. Ἀλλὰ τὸ σημεῖωμα τὸ γεγραμμένον ὀπίσθεν τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ εἶχε μὲν δικφόρος, ἦτο δὲ γεγραμμένον ἄνωθεν ἔως κάτω καὶ διῆκε πάντως διὰ τῶν διαφόρων κολλῶν αἰτίνες συναπῆρτιζον τὸ χρυσοβούλλον. Ὅπως δὲ τὸ σημεῖωμα ἐκεῖνο δὲν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν γραφὴν ὑπὸ τοῦ χαρτοφύλακος τοῦ μοναστηρίου κατὰ τὴν κατάθεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς μονῆς, ἀλλ' εἶχε βεβαίως γραφῆ ἐν αὐτῷ τῷ αὐτοκρατορικῷ γραφεῖω καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τῆς προφυλάξεως ἀπὸ παραχαράξεώς τινος τῶν κολλῶν τοῦ ἐκτενοῦς χρυσοβούλλου τοῦ καταλαμβάνοντος πάντως πλειόνας τῆς μιᾶς κόλλας. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθκνον, ὅτι καὶ τὰ λοιπὰ χρυσοβούλλα τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Τραπεζοῦντος καθ' ὁμοίον τρόπον ὀπισθογράφοντο. Ἀρchetαι δὲ τὸ χρυσοβούλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Κω διὰ τῶν λέξεων Εἰς τεῖχος ἄρα ἑαυτοῖς οἱ πολέμιοι ἐφοδον ἐνωτιζόμενοι διεγείρουσιν ἀπερικλόνητον. Κατὰ ταῦτα ἤδη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ παρουσιάζει τινὰς διαφορὰς, οἷας καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ κειμένου, ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ἐν τῇ α' Ἀκολουθίᾳ τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τῶν ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ τοῦ ἱεροῦ Χριστοφόρου, τῶν ἐν Μελαῖ ὄρει ἀσκησάντων» τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν Λειψίᾳ τῷ 1775, ἐξ ἧς παραλαβὼν ἐξέδωκεν αὐτὸ ἐκ νέου ὁ Fallmerayer (Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt. Erste Abtheilung ἐν ταῖς Abhandlungen d. III. Cl. d. Akademie der Wissenschaften τοῦ Μονάρχου Τόμ. Γ'. Μέρ. γ' σ. 92 κ. ἑ.). Παρὰ τῷ αὐτῷ δὲ Fallmerayer (αὐτόθι σ. 71 κ. ἑ.) εὕρισκον καὶ τὸν εἰς τὸν μάρτυρα Εὐγένιον λόγον τοῦ Ἰωσήφ Τραπεζοῦντος, οὗ τὰ μέρη τὰ περιλαμβάνοντα τὰ κατὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον

προτάσσονται ἐν τῷ Κώφ κώδικι τοῦ ἀντιγράφου τοῦ χρυσοβούλλου αὐτοῦ.

— Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἰκωνσταντινουπόλεως. Ὁ ὑπ' ἀρ. 275 κώδιξ τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Καίρου εἶνε χαρτῶς Νομοκάνων, γεγραμμένος τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα, ἀρχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκεφάλου κεφαλαίου λη'. Πρῶτον δὲ κεφάλαιον αὐτοῦ ἦτο ἀρχῆθεν « Περὶ κριτοῦ τοῦ εἶναι εἰς πάντας συμπαθῆς ». Περὶ δὲ τὸ τέλος ἐν φ. 230⁶ περιλαμβάνονται « Τὰ ὀφρῖκια τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὡς εὐρίσκονται τιμώμενα τὴν σήμερον ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ κυροῦ Ῥαφαὴλ κατὰ τὸ ζ' αἰῶνος ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος δης ». Τελευταία δὲ περιέχεται ἐν φ. 231⁶ — 232⁶ τοῦ κώδικος ἀναγραφὴ ἐπιγραφομένη « Ὅδε ἀριθμοῦνται αἱ ἐκκλησίαι τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῶν χορίων », ἣν ὡς οὐκ ἀναξίαν λόγου ἐκδίδω ἰνταῦθα ἀπαρλλάκτως ὡς ἔχει ἐν τῷ κώδικι.

« Ἀσπρωκαστρινα ὁ ἅγιος δημήτριος· ἀνδριανουπόλεως ἁ (κόκκινον ἐν ἀρχῇ στίχου) ὁ ἅγιος Γεώργιος· ἡ κυρία τῶν οὐρανῶν· παναγία· πέτρου βασιλῆος ἐκκλησία· καλιγαρία ἅγιος γεώργιος· κανανοῦ ἅγιος δημήτριος· παλίνου παναγία· ταξιάρχης παπᾶ λουκᾶ· ἀχρειδιανῆ ἅγιος νικόλαος· ξυλομάσιδον· ἅγιος δημήτριος· κογλίον παναγία· ροδίτης ἅγιος γεώργιος· τοῦ πκπκ φυτίλη ἅγιος γεώργιος· αἰγιαλὸς ἅγιος ἰωάννης ὁ πρόδρομος· φνάριον ἅγιος γεώργιος· ἁγίας πόρτα ἅγιος νικόλαος· δημακέλιον ὁ χριστὸς καὶ ἡ παναγία· ψαροπούλια ἅγιος γεώργιος· τανῦν οὐκ ἔστι· κοντοσκαλίον ἡγία κυριακῆ· ἅγιος νικόλαος· ἅγιος ἰωάννης ὁ πρόδρομος· ἡ Ὀλπίδα· ἀρμένιδες ἅγιος νικόλαος· βλάγκα· ἡ παναγία· ἅγιος θεόδωρος· ψωμαθεῖα· ἅγιος γεώργιος· ἡ χρυσαληθινή· ἅγιος νικόλαος ὁ πολύκαρπος· καρμανία· ἅγιος κωνσταντῖνος· πελιγράδι ἡ παναγία· ἔξῃ μάρμαρα ἡ γοργοπικός· ὁ χριστὸς· ὁ ἅγιος γεώργιος· ἀσπρωκαστρινα ὁ ἅγιος γεώργιος· τόπι καπισῆ ὁ ἅγιος νικόλαος· Τέλος τῆς πόλεως † ἀρχὴ τῶν χορίων· Χάσαικειοί· ἁγία παρασκευῆ· τὰ ταταβούλα ὁ ἅγιος δημήτριος· διπλοκιδόνιον ὁ ἅγιος νικόλαος· ἅγιος φωκᾶς· ἡ χώρα τῶν ἀσωμάτων· νεοχώριον ἅγιος γεώργιος· θεραπεία μπιούκ· τέρι ἡγία παρασκευῆ· γαλατάς· χρυσοπηγῆ· ὁ ἅγιος γεώργιος· ἡλεούσα παναγία· ὁ

χριστός· ὁ ἅγιος νικόλαος· ὁ ἅγιος δημήτριος· ὁ ἅγιος ἰωάννης ὁ πρέδρομος· ἡ παναγία· ὁ χριστός ὁ κρέμαστός· ἡ καστελιώτισσα».

Ἐπιταί δὲ τέλος τὸ ἐξῆς σημείωμα τοῦ γράψαντος τὸν κώδικα, ὅστις καὶ πρέπει νὰ προστεθῇ εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους· Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα. Ἐτελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον κατὰ τὸ ἐπτάκις χιλιοστῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ δευτέρῳ ἰνδικτιῶνος δπς (= 1604) ἐν μηνὶ Ἰουννίῳ 16ῃ διὰ χειρὸς Ἀντωνίου ἐξ Ἀθηνῶν· τὸ ὄνομα Πατεράκη †. Δὲν εἶνε δὲ ἀπίθανον, ὅτι ὁ Ἀντώνιος Πατεράκης εἶνε ὁ αὐτὸς καὶ Ἀντώνιος ὁ Ἀθηναῖος ὁ γράψας τὸν ὑπ' ἀρ. 38 κώδικα τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Ἴδε Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι (Ἐπιτηρίδος Παρνασσοῦ Ἔτος 5'. 1902, σ. 193. Ἰδίου τεύχους σ. 37. Πρβλ. καὶ Συμπληρώματα εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους, αὐτόθι Ἔτος Η', 1904 σ. 58. Ἰδίου τεύχους σ. 10).

— **Τὸ χρυσοβούλλον τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ'.** Ὁ ἐν Πετροῦπόλει φίλος κ. Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἔγραψεν ἡμῖν τάδε· α' Ἐν σ. 188 τοῦ Β' Τόμου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ ἐν τῷ Cod. Seid. 49 χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Τραπεζοῦντος Ἀλεξίου Γ' σημειόνετε, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην σας θὰ ἦτο πρωτότυπον, ἀν ἤθελεν εἶσθαι μεμβράνινον. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ παρατηρήσω, ὅτι τὸ χρυσοβούλλον τοῦτο ὡς τὸ περιγράφετε πρέπει νὰ εἶναι πρωτότυπον καὶ οὐχὶ ἀντίγραφον· τὸ δ' ὅτι εἶναι χάρτινον καὶ οὐχὶ μεμβράνινον οὐδὲν σημαίνει, διότι τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου Γ' ἔχομεν ἕτερον χρυσοβούλλον ἐν τῇ μονῇ Σουμελά ἐπίσης χάρτινον. Τοῦτο ἐπίσης ἰνομίζετο ἀντίγραφον, ἀλλ' ἐγὼ ἰδὼν αὐτὸ καὶ ἐξετάσας ἐπίσθην ὅτι μόνον ἡ ἀρχὴ του μέχρις ἰκανοῦ μέρους εἶναι ἀντιγραφή, τὸ δὲ λοιπὸν μέχρι τέλους εἶναι γνήσιον τοῦ πρωτοτύπου λείψανον. Πρὸς πίστῳσιν ἰδὲ ὅσα ἐξ ἀνακοινώσεών μου ἔγραψεν ὁ ἐν Τραπεζοῦντι φίλος καθηγητῆς κ. Ἐπαμεινώνδας Θ. Κυριακίδης ἐν σ. 280 — 281 τῆς ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένης ἀξιολόγου καὶ χρησιμωτάτης ἱστορίας τῆς πρὸς τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς . . . τῆς Σουμελά. Ἐν Ἀθήναις. 1898 β.

Εὐχαριστοῦντες τὸν κ. Κεραμεῖα ἐπὶ τῇ ἀνακοινώσει αὐτοῦ ταύτη ἐπιφυλασσόμεθα νὰ αναθεωρήσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν παρασκευάζο-

μένη χάριν τοῦ Νείου Ἑλληνομνήμονος μακρᾶ μελέτη περὶ τῶν κριτηρίων τῆς γνησιότητος τῶν αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων.

— **Ἡ ἐπιγραφικὴ συλλογὴ τοῦ Ζαχαρίου Σκορδουλίου.** Ὁ αὐτὸς φίλος κ. Κεραμεὺς ἀνεκοίνωσεν ἡμῖν τὰ ἐξῆς « Περὶ τῆς ἐν σ. 32 κ. ε. τοῦ Β' Τομοῦ τοῦ Νείου Ἑλληνομνήμονος περιγραφομένης ὑφ' ὑμῶν συλλογῆς ἐπιγραφῶν τοῦ Ζαχαρίου Σκορδουλίου σημειῶ πρὸς γνῶσίν σας, ὅτι ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς συλλογαῖς τοῦ ἐνταῦθα φίλου διευθυντοῦ τῆς Αὐτοκρατορικῆς δημοσίας βιβλιοθήκης κ. Ν. Π. Λιχατζῶφ ὑπάρχει μικρὸς κώδιξ χάρτινος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἐκ φύλλων 8 μήκους 0,161. πλάτους 0,111, ὧν τὰ μὲν πρῶτα τέσσαρα εἶναι γεγραμμένα, τὰ δὲ λοιπὰ ἰσάριθμα παντελῶς ἄγραφα. Ὁ κώδιξ ἢ τὸ τετράδιον τοῦτο εἶναι ἀνεπίγραφον, περιέχει ὁμῶς ὅσας καὶ ἡ συλλογὴ τοῦ Ζαχαρίου ἐπιγραφάς, ἀλλὰ κατὰ τάξιν διαφέρουσαν, ἦτοι α') φ. 1^α α' Ἐν ταῖς πλαξί, τῆς τῶν Γορτυνίων πόλεως » — † Πετρώνιον Πρόβον κτλ. β') φ. 1^β † Βαλέριον Σέβηρον κτλ. γ') φ. 2^α † Κόϊντον καϊκίλιον κτλ. δ') φ. 2^β † Ἐσπερίας πάσης χθονὸς κτλ. ε') φ. 3^α † Ἀνίκιον Βάσσον κτλ. ς') φ. 3^β † Πούπλιον Σέπτιμον κτλ. ζ') φ. 4^α α' † Εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Μελιδονίου ». η') φ. 4^β α' † Εἰς τὸ ἵπποδρόμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. † Ἐπίγραμμα εἰς τὸν τετράπλευρον κίονα, ἦγον εἰς τὸν λεγόμενον κοινῶς Ξηρόλαφον ». Εἶτα α' † Στίχοι ἰαμβικοί, εἰς τὸ ἕτερον κτιστὸν τετράπλευρον ». Τώρα γεννᾶται ἡ ἀπορία, ἂν ὁ Ζαχαρίας Σκορδύλιος εἶναι ὁ συγγραφεὺς ἢ ἄλλος τις ἀνώνυμος, ὃν ἀντέγραψεν ἐκεῖνος. Τὸ τετράδιον τοῦ κ. Λιχατζῶφ εἶναι καλογραμμένον ὑπὸ ἀνθρώπου λογίου, ὅστις ἔχει τὰς ἐπιγραφάς διὰ κοινῶν μὲν γραμμάτων, ἀλλ' ὡς εὐρίσκονται ἐν ταῖς πλαξίν. Ἡδύνατο νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ ἀντίγραφον τοῦ Ἰταλοῦ ἱατροῦ Ὀνωρίου Βάλλα. Ἄλλ' ἐγὼ ἀμφιβᾶλλω, διότι ὁ γραφικὸς χαρακτήρ δὲν εἶναι ξενικὸς, ἀλλ' ἀναμφιβόλως ἑλληνικῆς χειρὸς ».

— **Καθαρισμὸς τοιχογραφῶν ἀπλεεφθεισῶν δι' ἀσβεστοκονιάματος.** Εἶνε γνωστὴ ἡ κακὴ παρ' ἡμῖν συνήθεια πολλῶν δημοτικῶν ἀρχόντων, ἐπιτρόπων ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων ψευδοφιλοκάλων οἵτινες νομίζουσιν, ὅτι συντελοῦσιν εἰς τὴν εὐπρέπειαν ναῶν ἀρχαιοπινῶν ἐνεργοῦντες τὴν δι' ἀσβέστου ἐπίχρισιν τῶν τοιχογραφῶν αὐτῶν, ἅς ἡμαύρωσεν ἢ ὅπωςδῆποτε ἐφθειρὲν ὁ χρόνος,

ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτῶν τῶν καλῶς διατηρουμένων, ἀλλὰ πεπαλαιωμένων. Ἡμεῖς αὐτοὶ παρέστημεν μάρτυρες τοιοῦτου βανδηλισμοῦ τῷ 1886, ἰδόντες οὕτω κονιωμένας τὰς ἀξίας πολλοῦ λόγου, εἰς τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἴσως ἀνερχομένας εἰκόνας τῆς ἐν Παληαχώρα τῆς Αἰγίνης ἐκκλησίαις τοῦ Ἁγίου Διονυσίου χάριν δῆθεν στολισμοῦ δι' ἐπικειμένην πανήγυριν, χωρὶς δυστυχῶς νὰ προλάβωμεν τὴν καταστροφὴν ἐκείνην τῶν ἀξίων λόγου εἰκόνων τοῦ καταγράφου ναοῦ. Τοῦ κακοῦ τούτου ἡ ἐπέκτασις δύναται νὰ ἐπισχεθῇ οὐ μόνον διὰ τῆς διαφώτισεως τοῦ λαοῦ ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλίου τῆς Ἱερᾶς συνόδου παριστανούσης τὸ τελούμενον καὶ ὡς Ἱεροσολίαν καὶ δυναμένης οὕτω νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀσυλλογίστως προβαίνοντων εἰς τὴν βεβήλωσιν περὶ ἧς ὁ λόγος. Μαθόντες δ' οὐχ ἤττον, ὅτι ἐν τῇ Ἰνδικῇ γίνεται χρῆσις χημικῆς ἀποκαθάρσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων καταρθώσαμεν διὰ φίλου νὰ λάβωμεν τὴν ἐξῆς ἐπιστολὴν τῆς Γενικῆς διευθύνσεως τῆς ἀρχαιολογίας ἐν Ἰνδικῇ (Office of the Director General of Archaeology) περὶ τῶν διαφόρων τρόπων ὧν γίνεται χρῆσις. Τὴν ἐπιστολὴν δὲ ταύτην, ἀναφερομένην εἰς τε τὰλλα μνημεῖα καὶ δὴ καὶ τὰς τοιχογραφίας, δημοσιεύομεν ἐνταῦθα ἔχουσιν ὡδε· α M' ἐρωτᾶτε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ ἐπὶ ἀρχαίων κτιρίων, ἀγαλμάτων κτλ. κονιάματος. Ἄν τὸ κτίριον εἴνε ἐξ ἀσβεστολίθου ἢ μαρμάρου, ποιούμεθα χρῆσιν εἴτε ὑδροχλωρικοῦ ἢ θεικοῦ ὀξέος ἐν διαλύσει μεθ' ὕδατος περίπου ἐν ἀναλογίᾳ 1 : 10. Τοῦτο ἐπιπάσσομεν διὰ ψήκτρας ἐπὶ τοῦ κονιάματος, ἅμα δὲ τῇ ἀποπτώσει αὐτοῦ ἐξουδετεροῦμεν αὐτὸ δι' ἀντιδραστηρίου, οἷον ἢ ἀμμωνία. Προκειμένου δὲ περὶ ἀσβεστολίθων ἢ μαρμάρων, ὧν τὴν ἐπιφάνειαν ἠδύνατο νὰ βλάβῃ τὸ ὄξύ, ἐπιδιώκομεν τὸ σκοπούμενον ψήχοντες (βουρτσιζόντες) τὴν καθαρτέαν ἐπιφάνειαν μεθ' ὕδατος καὶ ἀμιγοῦς σάπωνος. Καὶ εἴνε μὲν ἡ μέθοδος αὕτη πολὺ κοπιωδεστέρα, ἀλλ' ἀπολύτως ἀναγκαία ἐφ' ὅσον μάλιστα πρόκειται νὰ καθαρίσωμεν λεπτὰς γλυφὰς μαρμάρων, ἔκτυπα ἀνάγλυφα, φατνώματα καὶ τὰ τοιαῦτα ἅτινα δὲν ἐπαρκεῖ νὰ καθάρῃ ἡ ψήκτρα. Προκειμένου δὲ περὶ καθαρισμοῦ ζωγραφιῶν, πολὺ ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἶδους τῶν χρωμάτων δι' ὧν εἴνε αὐταὶ γεγραμμένα. Ὅπου ἐνταῦθα ἐγείνε χρῆσις τῶν παρὰ τοῖς Μογγόλοις ἐπιχωριαζόντων χρωμάτων μεταχειριζόμεθα ὀξικόν ὄξύ ἐν διαλύσει ἐξουδετεροῦντες αὐτὸ δι' ἀμμωνίας. Ἀλλὰ δὲν δύναμαι

νά δώσω γνώμην περί τῶν βυζαντιακῶν ἢ ἄλλων ἐλληνικῶν χρωμάτων». Καί δὲν λύει μὲν ὀριστικῶς ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆ, ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὸ προκείμενον ζήτημα. Ἄλλ' οὐχ ἤττον ἐδημοσιεύσαμεν αὐτὴν ὡς χρήσιμον μὲν τάλλα, δυναμένην δὲ νὰ προκαλέσῃ τὰς οἰκείας μελέτας τῶν παρ' ἡμῖν χημικῶν πρὸς καθαρισμόν τῶν βεβήλων κονιαμάτων δι' ὧν ἀπληεῖφθησαν παλαιαὶ τοιχογραφίαι.

— **Τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ὀρθογράφου Τιμοκράτους**, περὶ οὗ ἔγραψα ἐν Νέῳ Ἑλληνομνήμονι (Τόμ. Β' σ. 273. Πρβλ. Τόμ. Γ' σ. 256) ἀποκατέστησε πλήρες εἰς στίχους ὁ συνάδελφος κ. Σπυρ. Βάσης ἐν τῇ Ἀθηνᾶ Τόμ. ΙΗ' σ. 57 κ. εἰ.

— **Θεοδόσιος Ζυγομαλάς ὄχι Ζυγοβάλας**. Ἐν τῷ Catalogue of the manuscripts preserved in the library of the University of Cambridge (Ἐν Κανταβριγίᾳ. 1856-1867 Τόμ. Α' σ. 68) ἀναγινώσκωμεν, ὅτι ἐν τῷ Νομοκάνονι ὑπ' ἀρ. 83 (Dd II-51) εὐρηται τὸ σημείωμα τὸδε· Θεοδόσιος δικαιοφύλαξ τοῦ πατριαρχαίου (γρ. πατριαρχείου) Κωνσταντίνου πόλεως ὁ ζυγοβάλας μνήμης ἔνεκα τῷ κυρίῳ σπουδαιοτάτῳ Ἰωάννῃ Βωρρε ἔγραψα ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει Κωνσταντίνου ταῦτα ἀχ μὲν Ἰουλίου Ὀκτωβριονῶ ἀπὸ δὲ τῆς συστάσεως τοῦ παντὸς κατὰ τὴν ἀληθῆ ἡμῶν πίστιν 7109^{ον} ἔτος. Ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ, ἐν ᾧ παρανεγνωσμένα πιθανῶς εἶνε καὶ τὸ ἔνεκα καὶ τὸ Ὀκτωβριονῶ, πάντως τὸ ζυγοβάλας διορθωτέον εἰς Ζυγομαλάς.

— **Σουμακῆ**. Εἰς τὰ ἐν σ. 377 τοῦ Β' Τόμου τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος γραφέντα προσεθήτω, ὅτι, καθ' ἃ μ' ἐβεβαίωσαν ἱμπεριοὶ βιβλιοδέται, ἐν παλαιότερῳ χρόνῳ σουμακῆ ἱκαλεῖτο καὶ ἡ διὰ μαρμαροειδοῦς χάρτου ἐπικάλυψις τοῦ καλύμματος τῶν βιβλίων κατὰ τὴν στάχωσιν.

— **Παροράματα**. Ἐν Ὑπομνήματι τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος πρὸς Κωνσταντίνον τὸν Παλαιολόγον (Νέου Ἑλληνομνήμονος Τόμ. Β', σ. 21, στ. 19) ἀντὶ φρενῶν γράφει φερνῶν, καθ' ἃ γέγραπται καὶ ἐν τῷ Μαρκιανῷ κώδικι 533, ἐν σ. 23,3 ἀντὶ μελετωμένη, ῥᾶστα γράφει μελετωμένη ῥᾶστα καὶ ἐν σ. 25 στ. 32 ἀντὶ ἐκλεξάμενος γράφει ἐκλεξάμενον· ἐν δὲ τῷ Βίῳ τοῦ ὁσίου Νίκωνος σ. 174 στ. 8 ἀντὶ σκληροῦ γράφει Σκληροῦ.